

ПРАВА ЛЮДИНИ І НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

HUMAN RIGHTS AND NATIONAL SECURITY AS AN OBJECT OF LEGAL PROTECTION IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF THE SECURITY SERVICE OF UKRAINE

Манжула А.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Сокурєнко О.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності

Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

У статті аналізуються взаємозв'язок і взаємодія між захистом прав людини та забезпеченням національної безпеки.

Стаття наголошує на необхідності забезпечення балансу між правами людини і національною безпекою в діяльності Служби безпеки України (СБУ). Автори підкреслюють, що дотримання прав людини не повинно суперечити вимогам безпеки, але й заходи безпеки не повинні порушувати основоположні права громадян.

Акцентовано увагу, що тільки при досягненні в країні стану національної безпеки, а саме захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз можлива нормальна реалізація прав людини.

Визначено, що при формуванні механізму забезпечення прав особи слід зважати на те, що в конкретному суспільстві вони, в першу чергу, зумовлюються тими економічними, соціальними, культурними умовами, що існують у цьому суспільстві. Ці суспільні умови, що породжують права особи, є об'єктивними для конкретного суспільства. Цими національними закономірностями неможливо нехтувати для дотримання міжнародних норм. Право на національну безпеку у загальносвітовому масштабі є аналогічним праву особи у масштабі держави.

Досліджено роль Служби безпеки України при захисті прав людини та національної безпеки. Визначено, що Служба безпеки України є суб'єктом владних повноважень, оскільки є уповноваженими носіями публічної влади. Їй притаманні усі ознаки публічної влади, серед яких: можливість впливати на поведінку людей приймаючи відповідне рішення; авторитетність, визнана суспільством, громадянами України, або значною частиною населення держави; офіційність, діють на підставі законів, мають офіційні зовнішні ознаки; забезпечуються необхідними ресурсами – фінансовими, матеріальними, кадровим потенціалом; автономність, суб'єкти публічної влади організаційно і функціонально один від одного відокремлені і не залежать від об'єктів влади.

Зроблено висновок, що важливим аспектом діяльності СБУ є збереження балансу між необхідністю забезпечення безпеки та захистом прав людини.

Ключові слова: Служба безпеки України, національна безпека, права і свободи людини і громадянина, юридичний механізм захисту прав людини, державна безпека, правова держава.

The article analyzes the relationship and interaction between the protection of human rights and the provision of national security.

The article emphasizes the need to ensure a balance between human rights and national security in the activities of the Security Service of Ukraine (SBU). The authors emphasize that the observance of human rights should not conflict with security requirements, but security measures should not violate the fundamental rights of citizens.

It is emphasized that normal realization of human rights is possible only when the state of national security is achieved in the country, namely the protection of state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional system and other national interests of Ukraine from real and potential threats.

It was determined that when forming a mechanism for ensuring individual rights, it should be taken into account that in a particular society, they are primarily determined by the economic, social, and cultural conditions that exist in that society. These social conditions that give rise to individual rights are objective for a particular society. These national laws cannot be ignored in order to comply with international norms. The right to national security on a global scale is analogous to the right of an individual on a state scale.

The role of the Security Service of Ukraine in the protection of human rights and national security has been studied. It was determined that the Security Service of Ukraine is a subject of authority, as it is the authorized bearer of public authority. It has all the signs of public power, including: the ability to influence people's behavior by making an appropriate decision; authority recognized by society, citizens of Ukraine, or a significant part of the state's population; officiality, act on the basis of laws, have official external features; are provided with the necessary resources – financial, material, personnel potential; autonomy, subjects of public authority are organizationally and functionally separated from each other and do not depend on objects of authority.

It was concluded that maintaining a balance between the need to ensure security and the protection of human rights is an important aspect of the SBU's activities.

Key words: Security Service of Ukraine, national security, human and citizen rights and freedoms, legal mechanism for the protection of human rights, state security, rule of law.

Постановка проблеми. Права людини і національна безпека як об'єкт правового захисту в контексті діяльності Служби безпеки України є дуже актуальною сьогодні. В сучасних умовах, коли загрози тероризму, кіберзлочинності, гібридної війни та інших форм агресії стають все складнішими, важливо забезпечувати не лише національну безпеку, а й захист основних прав і свобод громадян.

Діяльність Служби безпеки України (СБУ) в цьому контексті має велике значення, оскільки вона відповідає за захист державних інтересів та безпеки громадян. Водночас,

виконання її завдань повинно відбуватися в межах закону і з урахуванням міжнародних стандартів прав людини.

Ця тема не лише відображає актуальні виклики сучасного світу, але й ставить під питання необхідність збереження балансу між безпекою держави і правами людини. Вона вимагає комплексного підходу та пошуку оптимальних рішень, які б забезпечили і ефективність заходів Служби безпеки України, і захист особистих прав і свобод.

Отже, дослідження цієї теми має велике значення для розуміння сучасних викликів і виявлення шляхів покращення системи правового захисту в Україні.

Стан опрацювання цієї проблематики. Загальнотеоретичну основу наукового дослідження становлять праці вчених, серед яких: М. Ануфрієв, В. Антонов, Ю. Барабаш, В. Білоус, О. Бодрук, А. Величко, І. Волошук, А. Гриценко, В. Горбулін, А. Дацюк, Б. Демидов, А. Качинський, Я. Кондратьєв, О. Литвиненко, М. Левицька, В. Ліпкан, А. Михненко, А. Мосейко, Л. Наливайко, О. Петришин, С. Погребняк, Г. Пономаренко, В. Пилипчук, П. Рабінович, Г. Ситник, В. Ткаченко, О. Топчій, Ю. Шемшученко та ін.

Мета статті полягає у дослідженні прав людини і національної безпеки як об'єкта правового захисту у контексті діяльності Служби безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Права людини – один з провідних об'єктів національної безпеки, тому що лише на основі безпеки особи, закріплюючи, реалізуючи, охороняючи і захищаючи її права, свободи та обов'язки, можна здійснювати заходи щодо забезпечення безпеки більш складних соціальних систем, таких, наприклад, як суспільство і держава та, відповідно, створювати умови для забезпечення національної безпеки [1, с. 31].

Права людини та національна безпека є взаємопов'язаними категоріями. Так, з одного боку, деякі права людини можуть бути обмеженими для захисту національної безпеки, а з іншого – національна безпека спрямована на якісну охорону і захисту прав і свобод людини і громадянина. Варто наголосити, що права і свободи людини є одними з найважливіших об'єктів національної безпеки України. Фіксуючи реальну захищеність і гарантуючи права і свободи особи в конкретному співтоваристві, права людини можуть бути як гуманістичний орієнтир розвитку не лише держави загалом, а втім і сформованої в країні системи національної безпеки [1, с. 32].

Захист прав людини є одним із ключових принципів, на яких ґрунтується демократичне суспільство. Основні права, такі як право на життя, свободу вираження думки, право на особисту недоторканність, є невід'ємними і повинні бути захищеними в будь-яких умовах. Служба безпеки України (СБУ) виконує важливу роль у забезпеченні національної безпеки, проте її діяльність повинна відповідати принципам правової держави та дотримуватись міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Також, СБУ виконує широкий спектр завдань, спрямованих на захист національної безпеки. До основних функцій СБУ належать контррозвідувальна діяльність, боротьба з тероризмом, захист державного суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення кібербезпеки та протидія зовнішнім загрозам. Ці завдання вимагають від СБУ високого рівня професіоналізму та ефективності, але водночас їх виконання повинно здійснюватися з дотриманням прав людини.

Одна з головних проблем, з якою стикаються правоохоронні органи, полягає в забезпеченні балансу між заходами безпеки і дотриманням прав людини. У боротьбі з тероризмом та іншими загрозами СБУ повинна використовувати пропорційні заходи, які мінімізують можливий вплив на права і свободи громадян. Це включає забезпечення законності, прозорості та відповідності дій СБУ міжнародним стандартам прав людини.

Україна зобов'язана дотримуватись міжнародних нормативних актів і стандартів у сфері прав людини та національної безпеки. Це включає різноманітні міжнародні угоди і конвенції, які визначають права та обов'язки держав у цих сферах. Важливість впровадження міжнародних стандартів у національне законодавство та практику діяльності СБУ полягає в забезпеченні захисту прав людини навіть у умовах підвищеної загрози національній безпеці.

На сьогодні законодавство України з прав людини і насамперед Конституція нашої держави відповідають

міжнародно-правовим стандартам, чого не можна сказати про законодавчу і правозастосовчу практику. Так, незважаючи на прогрес у законодавчій сфері, в Україні продовжують порушуватись загальновізані норми й принципи, які стосуються прав людини, ті чи інші статті Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших міжнародних документів. Проте можна стверджувати, що в нашій країні формується демократична правова держава, а отже, є сподівання, що з часом держава Україна не матиме проблем із забезпеченням усіх без винятку основних прав і свобод людини і громадянина [2].

Порушення прав людини не тільки погіршують становище самої людини в суспільстві, а й негативно впливають на інші елементи системи національної безпеки, внаслідок чого остання стає більш уразливою і, відповідно, менш надійною [3].

Крім цього, при формуванні юридичного механізму захисту прав людини слід зважати на те, що в конкретному суспільстві вони, в першу чергу, зумовлюються тими економічними, соціальними, культурними умовами, що існують у цьому суспільстві. Ці суспільні умови, що породжують права особи, є об'єктивними для конкретного суспільства. Цими національними закономірностями неможливо нехтувати для дотримання міжнародних норм. Право на національну безпеку у загальносвітовому масштабі є аналогічним праву особи у масштабі держави. Тому неможливо вимагати пріоритету прав особи перед державою, не вимагаючи пріоритету права нації перед міжнародною спільнотою. Отже, при вирішенні проблем прав особи слід зважати на реалії національного суспільства, орієнтуючись на загальносвітові стандарти, тобто внутрішньодержавні закономірності у цьому процесі мають бути імперативними, а загальносвітові – диспозитивними [3].

Повернемося до того, що права людини і національна безпека тісно між собою взаємодіють і лише в єдності забезпечують стабільність, розвиток та захист демократичних цінностей в Україні. Відтак тільки при досягненні в країні стану національної безпеки, а саме захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз можлива нормальна реалізація прав людини. Така взаємодія може бути пояснена тим, що саме держава є основним гарантом прав людини, адже бере на себе позитивні зобов'язання щодо створення умов, при яких особа може захистити свої права. Окрім того, тільки в демократичній державі існують ефективні інститути протидії державному свавіллю, а забезпеченням існуючого демократичного ладу характеризується саме стан національної безпеки.

Також така взаємодія прав людини та національної безпеки може бути пояснена тим, що посягання на державний суверенітет, існуючий конституційний лад супроводжується насильством, що порушує усі права людини. І нажаль, нам далеко за прикладом ходити не треба, адже сьогодні ми живемо в реаліях війни, себто в умовах порушення стану національної безпеки. У такому стані ми можемо констатувати порушення права на життя, спричинене обстрілами цивільних об'єктів, розстрілом евакуаційних маршрутів та вбивствами мирного населення на окупованих територіях. Порушення права на повагу до честі та гідності, адже досить поширеною практикою росія на окупованих територіях є катування мирного населення та гвалтування жінок. У ситуації, при якій на центральну площу міста може прилетіти ворожий снаряд до звуків повітряної тривоги, реалізація права на мирні зібрання стає неможливою. Отже, як ми бачимо, реалізація фундаментальних прав людини просто неможлива без досягнення національної безпеки [4].

Проте, як зазначалось раніше, досягнення національної безпеки неможливе без обмеження прав людини. І якщо ми дамо державі право обмежувати наші права на власний розсуд, мотивуючи це необхідністю досягнення національної безпеки, ми ризикуємо стати жертвами свавілля держави, протидіяти якому якраз і покликані права людини. Тому, щоб не допустити цього, був створений механізм обмеження прав людини. Такий механізм може бути застосований державою тільки при наявності наступних вимог: наявність легітимної мети; законність; пропорційність обмежень легітимній меті [4].

Тому, як нами вже зазначалося більшість науковців і фахівців вказують, що одним із важливих напрямів реалізації правоохоронної функції держави є забезпечення безпеки людини, суспільства і держави в цілому, через досягнення стану правової захищеності життєво важливих публічних і приватних інтересів. Важливе місце в системі відповідних суб'єктів владних повноважень відводиться СБУ. Актуальність ефективної діяльності цієї правоохоронної структури не викликає жодних сумнівів, оскільки саме якість виконання покладених на них обов'язків із забезпечення державної безпеки України свідчить про стан правового та демократичного розвитку нашої держави, рівень дотримання інтересів держави, прав і свобод громадян [5].

Безперечно, СБУ є суб'єктом владних повноважень, оскільки є уповноваженими носіями публічної влади.

Відповідній службі притаманні усі ознаки публічної влади, серед яких: можливість впливати на поведінку людей приймаючи відповідне рішення; авторитетність, визнана суспільством, громадянами України, або значною частиною населення держави; офіційність, діють на підставі законів, мають офіційні зовнішні ознаки; забезпечуються необхідними ресурсами – фінансовими, матеріальними, кадровим потенціалом; автономність, суб'єкти публічної влади організаційно і функціонально один від одного відокремлені і не залежать від об'єктів влади [8].

Висновок. Таким чином, Служба безпеки України, як суб'єкт владних повноважень, відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки та захисті прав людини. Її діяльність є важливим елементом стабільності та розвитку держави. В умовах сучасних загроз, таких як тероризм, кіберзлочинність та зовнішня агресія, ефективність і професіоналізм СБУ стають особливо важливими.

СБУ діє в рамках законодавства України та міжнародних стандартів, що визначають її повноваження та обмеження. Це включає як забезпечення безпеки держави, так і дотримання прав і свобод громадян. Завдяки своїй роботі, СБУ запобігає численним загрозам, забезпечуючи безпеку громадян і державних інститутів. Прозорість, підзвітність і законність дій СБУ є фундаментальними принципами, які сприяють зміцненню довіри суспільства до цієї інституції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко О., Братішко Н. Права людини як об'єкт національної безпеки України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 31–36.
2. Слінько Т.М. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf (дата звернення 24.06.2024).
3. Шмоткін О. В. Права особи як об'єкт національної безпеки України. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2017. Том 200. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b82efdcd-075a-4da3-99f1-f578936a4d74/content> (дата звернення 23.06.2024).
4. Права людини та національна безпека. URL: <https://censs.org/prava-lyudyny-ta-natsionalna-bezpeka/> (дата звернення 25.06.2024).
5. Швайка М.М. Місце і значення Служби безпеки України в реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287279/281186> (дата звернення 26.06.2024).
6. Степановський В.С. Діяльність Служби безпеки України як суб'єкта забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 298–302. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/56.pdf> (дата звернення 26.06.2024).
7. Каглинський О.Є. Правові засади діяльності Служби безпеки України як суб'єкта сфери безпеки і оборони. *Нове українське право*. 2022. Вип. 3. С. 68–74.
8. Бевзенко В. Суб'єкт владних повноважень: поняття, ознаки, види. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/SVP_18_09_2020_VBevzenko.pdf (дата звернення 26.06.2024).